

DOI 10.33190/0027-2833-323-2022-2-007

Коца Р.

ДИНАМІКА ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНИХ ТИПІВ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Ужгород : ФОП Сабов А. М., 2021. 593 с.

Становлення окремих фрагментів словотвірних підсистем українського прикметника було й залишається однією з актуальних проблем історичної дериватології, адже вивчення цього питання дає змогу зробити низку важливих проєкцій на історію формування всієї дериваційної системи української мови. Функціонування складних прикметників на різних етапах розвитку української мови до сьогодні ще не було предметом спеціального дослідження й монографічного опису, тому праця Р.Коци цікава та своєчасна.

Застосований у рецензованій монографії системний підхід до вивчення мовних явищ, який послідовно враховує причиново-наслідкові закономірності співіснування та тенденції їхнього розвитку, обґрунтовані фактичним матеріалом, дав змогу дослідити шляхи формування словотвірної підсистеми складних прикметників, простежити зміни, яких зазнали лексико-словотвірні типи щодо активації чи згасання їхньої продуктивності, встановити критерії залучення твірних основ та афіксальних засобів до словотвірних процесів, осмислити зовнішні й внутрішні причини мовних трансформацій.

Звернувшись до історії становлення складних прикметників, дослідниця впродовж усієї праці переконливо доводить, що зазначені похідні займали важливе місце в лексичній системі української мови на всіх етапах її розвитку. Лексичний склад новітньої української мови активно поповнюється похідними ад'ективами, утвореними осново- та словоскладанням, оскільки складання разом з афіксацією були й залишаються найпродуктивнішими способами творення нових слів у всіх слов'янських мовах.

Монографія має потужне теоретичне підґрунтя — наукові праці, у яких досліджено словотвірну структуру й семантику складних слів української мови (Л. Є. Азарова, М. П. Богуцька, Л. А. Булаховський, А. А. Бурячок, Є. О. Василевська, В. В. Виноградов, Л. С. Гончаренко, В. О. Горпинич, Н. С. Родзевич, Н. Ф. Клименко, Т. І. Кочеткова, В. С. Марченко, В. М. Овчаренко, М. Я. Плющ, Г. М. Віняр, А. М. Нелюба та ін.), процеси утворення композитів як один зі способів формально-граматичної реалізації семантичної структури речення (К. Г. Городенська), еволюцію окремих словотвірних підсистем упродовж історичного розвитку української мови (С. П. Самійленко, С. П. Бевзенко, А. А. Дем'янюк, В. М. Ліпич, К. В. Каунова, Л. В. Вялікіна та ін.). Проте попри велику кількість наукових розвідок, у яких окреслено широке коло питань, пов'язаних з історією виникнення, структурою, морфемною будовою, семантикою складних слів, процесами їх творення, відмежування від одиниць інших рівнів мови, у теорії складних слів ще існують «білі плями», що потребують подальшого вивчення та уточнення. Крім того, у вітчизняній лінгвістиці до цього часу немає праці, яка пропонувала б лінгвістично обґрунтовану концепцію походження й функціонування на різних етапах розвитку української мови основних моделей складних прикметників як похідних, що належать до одного з найпродуктивніших способів словотворення, успадкованого ще з праслов'янської доби. З огляду на це актуальність запропонованого дослідження не викликає сумніву.

На увагу заслуговує і методологічна база дослідження, яка є релевантною для отримання комплексних результатів в аналізі розглянутих дериватів. Так, для здійснення всебічного аналізу динаміки складних прикметників поєднано три основні принципи дослідження композиції — формальний, словотвірний та семантичний. Як переконує авторка монографії, «виникнення нових у структурному відношенні слів, зміна характеру словотвірних зв'язків між твірними основами, формантів з твірними основами різних типів, розширення чи звуження семантичного навантаження певних моделей — ці та інші явища, розглянуті в контексті системи, дають змогу визначити основні закономірності й тенденції розвитку словотвірної системи прикметника, пояснити причини мовних змін як реакцію мови на події у суспільному, духовному, культурному, економічному житті народу, як фактор тиску системи на характер змін її елементів» (с. 5).

Праця ґрунтується на фактичному матеріалі, дібраному з широкого кола писемних пам'яток української мови різних стилів і жанрів (літописи, грамоти, паломницька та полемічна література, публіцистично-проповідницька проза, художні твори, конфесійна література, ділова документація, інтермедії тощо), історичних словників, що відображають лексику аналізованих періодів функціонування мови. У монографії використано матеріали основних лексикографічних і лінгвістичних праць українських мовознавців XVI–XVIII ст. (лексикони, граматики, розмовники). Дослідження джерел такого часового діапазону дозволило висвітлити історію становлення дериваційної підсистеми складних прикметників у всій її складності та багатогранності.

У першому розділі «Осново- та словоскладання в дериваційній системі української мови» (с. 6–32) Р.Коца узагальнила й оцінила здобутки попе-

редників і сучасників у вивченні проблеми творення складних слів, історії їх вивчення, словоскладання та його різновидів, основокладання як способу словотворення. Концептуальний підхід до розуміння і тлумачення теоретичних засад дослідження заслугове позитивної оцінки. Не менш важливими є й перспективи практичного застосування матеріалів рецензованої монографії: по-перше, дбайливо зібраний ілюстративний матеріал може слугувати для створення нових праць з історичної дериватології, зокрема й лексикографічних, по-друге, проаналізований фактаж буде вміщений у курси та спецкурси, які читають у закладах вищої освіти України.

Чіткість, логіка аналізу, послідовність та виваженість суджень і висновків визначають наступні розділи монографії, у яких детально проаналізовано еволюцію лексико-словотвірних типів складних прикметників упродовж писемного періоду розвитку української мови.

Заслугове на увагу змістовний другий розділ «Формування лексико-словотвірних типів складних прикметників у праслов'янській мові» (с. 33–49), у якому вперше у вітчизняному мовознавстві простежується історія формування та становлення лексико-словотвірних типів складних прикметників у праслов'янській мові. Авторка переконливо стверджує, що «праслов'янські типи прикметників-комполітів мали різну продуктивність, характеризувалися неоднаковою активністю, але саме вони стали основою, на якій сформувалися моделі творення складних прикметників у всіх сучасних слов'янських мовах і в українській мові зокрема. Кожна з них протягом віків розвивала, удосконалювала їх залежно від своїх лексичних та граматичних особливостей» (с. 48).

У третьому розділі «Складні прикметники давньоукраїнської мови XI–XIII ст.» (с. 50–132) на численних прикладах проілюстровано функціонування основних моделей власне складних, складносуфіксальних і складноносульфіксальних прикметників у давньоукраїнській мові, їхню морфологічну будову, семантичні функції, частотність уживання в пам'ятках різних стилів і жанрів, продуктивність формантів, що брали участь у їх творенні. Дослідниця слушно зауважує, що «комполіти стали саме тими структурними елементами, які на ранніх етапах розвитку давньоукраїнської мови та літератури змогли найчіткіше передавати релігійний світогляд давніх слов'ян. Більшість з них були кальками з грецької мови й прийшли до нас через посередництво старослов'янської мови чи церковнослов'янської як її різновиду на території Київської Русі. Спочатку запозичуються окремі слова певної структури, а згодом уже можна говорити про запозичення цілої словотвірної моделі, за якою починають утворюватися нові слова власне давньоукраїнської мови» (с. 56).

Науково вартісними, затребуваними сьогоденням є четвертий — «Лексико-словотвірні типи та стилістичні особливості складних прикметників староукраїнської мови» (с. 133–299) і п'ятий — «Лексико-словотвірні типи складних прикметників нової української мови» (с. 300–454) розділи монографії, у яких докладно проаналізовано подальшу еволюцію лексико-словотвірних типів складних прикметників у староукраїнській і новій українській мовах. Новаторським у розділах є з'ясування стилістичної диференціації розглянутих похідних в опрацьованих пам'ятках, адже складні прикметники, різні за структурою і походженням, широко представлені в усіх стилях української мови зазначених періодів.

Привертає увагу логічна та завершена архітектоніка дослідження, аргументованість і послідовність у викладі проблем теоретичного та аналітичного змісту. На основі застосованої методики аналізу фактологічного матеріалу виявлено особливості становлення й розвитку підсистеми складних прикметників української мови та її залежність від мовних і позамовних чинни-

ків. Об'ємний діапазон досліджуваних одиниць у поєднанні з науковою методологією та методами лінгвістичного аналізу забезпечили достовірність, плідність і новизну одержаних результатів.

Варто акцентувати й на повноті, аргументованості, перконливості та чіткій структурованості висновків. Заслугує схвалення також солідний список використаної літератури й ілюстративних джерел. Істотним складником апарату монографії є наявний у ній словопоказчик. Було б доцільним у наступних перевиданнях монографії (а вона, безсумнівно, на це заслуговує) додати до іменного ще й тематичний показчик.

Репрезентоване в монографії дослідження еволюції лексико-словотвірних типів складних прикметників в українській мові згідно з визначальним у новітній історичній дериватології системним підходом до вивчення мовних явищ дало змогу сформувати авторську концепцію становлення підсистеми аналізованих одиниць в українській мові.

Принципових зауважень щодо тексту монографії ми не маємо. Не применшуючи теоретичного значення праці та її ґрунтовності, зазначимо, що все ж таки є сумніви щодо написання терміна «складносудфіксальний». Попри те що в лінгвістичній літературі існують певні розбіжності (судфіксально-складний, складно-судфіксальний, складносудфіксальний), на нашу думку, доцільнішою постає назва *складно-судфіксальний*, оскільки цей спосіб творення дериватів розглядається насамперед у межах композитотворення, а написання через дефіс зумовлене тим, що в основі терміна лежить сурядне словосполучення («складний» і «судфіксальний»).

Рецензована праця Р. Коци є завершеним самостійним науковим дослідженням, результати якого мають і теоретичне, і практичне значення. Вона збагачує вітчизняну лінгвістичну науку та стане корисною широкому колу мовознавців. Її з цікавістю читатимуть науковці, викладачі, здобувачі вищої освіти, а також усі, хто цікавиться історичною дериватологією української мови.

В. Ліпич

Бердянський державний педагогічний університет

м. Бердянськ, Україна

Електронна пошта: lipich2508@gmail.com

<https://orcid.org/orcid=0000-0002-1892-1102>

V. Lipych

Berdyansk State Pedagogical University

Berdyansk, Ukraine

E-mail: lipich2508@gmail.com

<https://orcid.org/orcid=0000-0002-1892-1102>

Kotsa R.

DYNAMICS OF THE LEXICAL WORD-BUILDING TYPES OF COMPLEX ADJECTIVES IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Uzhorod : FOP Sabov A. M., 2021. 593 p.

Дата надходження до редакції — 01.12.2021

Дата затвердження редакцією — 06.12.2021